

М.Сеньків

ОПІР ОУН І УПА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛА, 1944–1952 рр.

У післявоєнний період за допомогою репресивних дій тоталітарний режим СРСР насадив радянську систему у західному регіоні України. За роки незалежності України опубліковані праці Б. Яроша[33], Ю. Киричука[15], П. Когута[18], О. Ленартовича[19], А. Русначенка[29], А. Кентія[17], В. Барана[12] та інші, які висвітлюють соціально-політичні процеси 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. у західних областях. Однак боротьба національного підпілля проти колективізації західноукраїнського села розкрита в них побіжно. Автор робить спробу заповнити цю прогалину.

У другій половині 40 – на початку 50-х рр. ХХ ст. радянська влада розгорнула широкомасштабну акцію по колективізації західноукраїнського села, яка супроводжувалася жорстокістю, страхіттями і депортаціями населення у віддалені регіони СРСР. Колгоспний лад не відповідав інтересам селянства. Селяни не могли змиритися з втратою землі, власності, не бажали стати наймитами держави. Тим більше, що бачили перед собою наочний приклад напівголодного життя колгоспників Східної України, які 1946-1947 рр. переживали черговий голод. Тому західноукраїнське селянство чинило впертий спротив колективізації.

Найбільш гострою формою боротьби селянства проти колективізації була їх участь у формуваннях УПА. Селяни масово вступали в УПА, творячи її соціальну базу. Вони із зброєю в руках намагалися не допустити колективізації, помститися за репресованих радянською владою родичів та близьких, краян. УПА була армією самооборони селянства від посягань на їхню власність, життя, національну і людську гідність. Повстанський рух мав чітко виражений національно-визвольний характер. Він був волевиявленням селянства до державотворення українського народу, що віками визрівало в його свідомості.

Аграрна програма ОУН, УПА відповідала інтересам селянства. Вони виступали за конфіскацію великого землеволодіння, передачі селянам землі, відстоювали трудову приватну власність, розвиток вільного підприємництва і кооперації. Селянин-одноосібник мав стати основним виробником сільськогосподарської продукції, а за майновим станом це мав бути міцний, самодостатній господар. У документі УПА стверджувалося, що

національно-визвольний рух виступає "за знищення большевицької експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне користування землею, в залежності від волі селян"[14,с270].

Селяни бачили в повстанцях своїх захисників, надавали їм допомогу їжею, одягом, грошми, схованками, розвідувальною інформацією. Розмірковуючи про причини невдалого проведення операцій проти формувань ОУН-УПА, командувач Прикарпатським військовим округом Єрмоєнко говорив про селян таке: "У всіх кампаніях, які ми проводили, вони нам своїми діями палки в колеса вставляють"[4,арк.9].

У боротьбі проти колективізації ОУН та УПА надавали всебічну допомогу селянству. Вони стимулювали її власними бойовими та політичними акціями. Восени 1947 р. завдяки діям підрозділів УПА 500 тис. чоловік зуміли ухилитися від примусового виселення до Сибіру[23,с.178].

УПА та підпілля ОУН вели широку агітаційно-пропагандистську роботу. У секретному донесенні секретарю Львівського обкому КП(б)У Грушецькому повідомлялося про мітинг селян, організований вояками УПА: „12 квітня 1945 року о 18 годині вечора в село Кугаїв нашого району (колишнього Сокільницького. – М.С.) прибула група банди українських націоналістів у кількості 40-50 чоловік. Ця банда оточила село, зібрала селян біля сільради, де провела мітинг... виступаючі розповідали селянам про боротьбу, яку вони ведуть проти більшовиків, про власні втрати"[2, арк.21]. Повстанці провели мітинги у селах Криве, Немилів, Павлів, Нестаничі, Андріївка, Розжалів Радехівського району Львівської області, Брониця і Унятичі Підбузького району Дрогобицької області та в багатьох інших[2, арк.85].

У зверненнях, листівках, підпільних часописах учасники національно-визвольної боротьби закликали селян активно чинити опір утворенню колгоспів. У листівці "Геть сталінські колгоспи!", знайденої у мешканця села Мишів Іванківського району Волинської області В. Рябова, розповідалося про голод у Східній Україні та про неперспективність колгоспної системи, містився заклик до боротьби з нею [19,с.101]. Листівку "Геть грабіжники!" енкаведисти вилучили в жителя села Борохів цієї ж області В. Гаврилюка, яку він розповсюджував у селі Теремно,

біля Луцька[19,с.101]. У червні 1947 року масового розповсюдження набрала листівка, яка закликала селян до солідарності на протиколгоспному фронті: "Брати-селяни! Можна не сумніватися в тому, що всі намагання більшовицько-російських катів завести колгоспну панщину і на ЗУЗ закінчатися провалом, коли Ви і надалі будете рішуче протиставляти всім цим намаганням, з цілковитим недовір'ям ставитися до брехні про колгоспний "рай" і не піддаватися ніяким ворожим застрашуванням і погрозам" [29,с.360].

За завданням боївки ОУН у с. Ямниця Станіславської області діяла група з 13 осіб на чолі з Анастасією Савчак, яка вела антиколгоспну агітацію. У хатах А. Зуб'яка, А. Вербицького проводилися нелегальні збори селян. 25 листопада 1949 р. с. Ямниця відвідав М. Хрущов, який закликав селян створити колгосп. Більшість їх не підтримала його, заявивши, що за будь-яких обставинах до колгоспу не вступить[30,с.735].

У зв'язку з розгортанням насильницької колективізації повстанці на початку 1949 р. надрукували брошуру, в якій селян закликали активно чинити опір утворенню колгоспів. "УПА і революційне підпілля, - вказувалося в документі, - широко підтримують західньо-українське селянство в його боротьбі проти більшовицької колективізаційної акції. Саме завдяки цій підтримці західньо-українське селянство до сьогодні ще не сколективізоване. Свою боротьбу проти колгоспної системи в Україні український визвольно-революційний рух веде під гаслом: "Геть колгоспи! Земля селянам"[32,с.334].

Про розмах агітаційно-пропагандистської роботи повстанців свідчить те, що 1947-1950 рр. органи держбезпеки знищили 15 підпільних друкарень, вилучили 200 тис. листівок і брошур. Протягом 1944 – 1950-х років лише на Дрогобиччині діяло більше 10 підпільних друкарень. Особливо плідно працювала друкарня УПА у с. Медвежа, яку скеровував колишній дрогобицький гімназист Левко Грушак[31,с.193].

Агітаційно-пропагандистська робота повстанців сприяла розпаду багатьох колгоспів. У с. Ременів Новояричівського району Львівської області, що характеризувалося високою національною свідомістю ще за часів польської окупації, органи радянської влади шляхом насилля утворили колгосп. Розгорнута антиколгоспна агітація закликала селян не усупільнювати інвентар, тяглову худобу, насіння, не виходити на роботу. Результат не забарився – колгосп розпався. Подібне спостерігалось

в селах Запитів, Підліски, Пікуловичі, Борщовичі Львівської області[3,арк.117,118].

Дії організаторів та активістів колгоспного будівництва, зокрема енкаведистів, партійно-комсомольських та радянських працівників, УПА та підпілля ОУН кваліфікували як зраду Україні, а тому їх карали. "У нашій боротьбі ми, бандерівці, - писав Петро Полтава, – виступаємо тільки проти большевицьких імперіалістів, тобто проти партійної верхівки та всіх тих елементів, незалежно від їхнього соціального і національного походження, які цій верхівці вірно служать. Це підла брехня, що ми стріляємо всіх советських людей без розбору. Проти советських народних мас ми не боремося. Про це можуть посвідчити тисячі советських людей – советських колгоспників, робітників та інтелігентів, з якими ми зустрічалися, розмовляли, яким ми передавали нашу літературу. Про це можуть посвідчити тисячі голодуючих, яким ми допомагали, чим тільки могли. Ми знищуємо тільки керівних представників партії, МВД і МГБ і всі ті виступницькі, продажні елементи, які активно виступають проти нашого руху і вороже відносяться до українського народу"[28,с.441,442] .

26 березня 1947 р. упівці біля с. Ільці Жаб'євського району Станіславської області обстріляли енкаведистів, які йшли на колгоспну акцію. У результаті були вбиті начальник РВ МДБ Беляєв, оперпрацівник Булка, а командира винищувального батальйону Зозулю взяли у полон. Подібна доля спіткала райпартактив у с. Дядьковичі Рівенської області[8,арк.55]. Це викликало лють у партійно-радянського керівництва. Микита Хрущов у вузькому колі цинічно заявляв: "Комуністи, які не зуміли згуртувати навколо себе актив, не можуть захистити своє життя і гинуть, чорт з ними, туди їм і дорога"[7,арк.369].

Повстанці карали партійно-радянських активістів, насамперед, за жорстоке ставлення до селян під час організації колгоспів. У с. Волошиново Старосамбірського району Дрогобицької області, коли шість озброєних активістів з районної адміністрації погрозами, шантажем, побиттям примушували селян підписати заяви про вступ до колгоспу, підрозділ УПА раптово прийшов на допомогу. Під час бою двох організаторів колгоспу було вбито[24,с.174,175]. У с. Кобло підпільники вбили дільничого міліціонера, заступника Старосамбірського райвідділу міліції Чорного, голову колгоспу, які репресивними методами хотіли завершити суцільну колективізацію села[24,с.177]. На чолі з хорунжим Охрімом підпільники між селом Стрільбичі і Біличі

цього ж району знищили чотирьох та поранили трьох партійно-радянських активістів, які неодноразово вдавалися до фізичного насилля під час організації колгоспів[24,с.75].

У стосунку до багатьох сільських активістів повстанці діяли виважено, часто попереджали їх. У червні 1947 р. упівці масово розповсюджували листівки, в яких закликали сільських активістів відійти осторонь колгоспного будівництва. “Той, хто цього не зробить, – застерігалось в одній із них, – вважатиметься злочинцем і тому буде знищеним”[6,арк.7]. Так робили неодноразово. У с. Витилівка Кіцманського району Чернівецької області, с. Тростянець Миколаївського району Дрогобицької області, с. Присівці Зборівського району Тернопільської області упівці знищили сільських активістів, які шляхом насилля примушували селян вступити до колгоспу. 14 лютого 1948 р. було задушено голову сільської ради с. Гніздечного Великоборківського району Тернопільської області Ганну Котович – активного організатора місцевого колгоспу. На грудях їй повісили плакат: “За насильницьку колективізацію карає народ”[29,с.361].

Протягом 1946р. у західних областях України проведено 2598 заходів, спрямованих в основному проти колгоспного будівництва, а в січні-жовтні 1947р. – 1320. Усе це, з одного боку, стримувало проведення примусової колективізації, а з іншого - завдавало страждань багатьом людям, які ставали жертвами протиборства.

Особливої гостроти набрала боротьба проти колективізації на Прикарпатті (у Львівській, Станіславській та Дрогобицькій областях), де нарід, - пише дослідник історії УПА Петро Мірчук, - ставив одностайний спротив більшовицьким намірам убити його в колгоспні шори. УПА і підпілля не жалували, із свого боку, жертв, щоб припізнити цю акцію. Крім прямих протиколгоспних акцій, у яких нищено колгоспи й МТС, велика кількість саботажних атенатних акцій була спрямована проти організаторів й ініціаторів колгоспів та проти їх зусиль організувати колгоспи”[23,с.186].

Улітку 1948 р. вояки УПА на Волині спалили колгоспні приміщення у селах: Первіччя і Городище Луківського району, Гупали і Запілля Любомльського, Потапи Головнівського, Ратно, Бузаки, Хотищево, Черчь, Височно і Прохід Ратнівського, Синово, Залишани і Мізове Старовиського, Тоболи і Ворокомія Камінь-Каширського району. У травні-червні 1948 р. подібну акцію проведено у Львівській області. У вересні 1948р. спалено колгоспні будівлі у селах Головнеці, Козярі, Сухівці, Шильняки, Галинці

Малі Чернівецької області[16,с.48,49].

Компартійна статистика стверджує, що під час збройних акцій УПА та підпілля ОУН, спрямованих передусім проти репресивного апарату радянської влади – військ НКВС та активістів колгоспного будівництва – загинуло близько 30 тис. партійних й радянських працівників, до 20 тис. військовослужбовців, міліціонерів, прикордонників[26,с.337]. Однак аналіз багатьох документів засвідчує, що значну частину цих вбивств здійснили самі енкаведисти, приписуючи їх воякам УПА та підпіллю ОУН з метою дискредитації національно-визвольного руху. З лютим садизмом жертвам виривали серце і ноздри, виколювали очі, випікали на обличчі тавро, гвалтували. Начальник Бібрського райвідділу НКВС Львівської області Богомолів сокирою відрубав голову повстанцю Григорію Паньківу із Підгородища. Він схопив його молодшого брата Ярослава і, піддаючи тортурам, вимагав видати підпільників. При цьому бив неповнолітнього шомполами, по-звірячому щипцями повідривав вуха[11,арк.52]. 14 травня 1946 р. начальник Журавнівського райвідділу МВС Дрогобицької області капітан Федоров і лейтенант Сільченко заарештували підозрюваного у приналежності до ОУН завідувача райземвідділом П. Яцишина. Після страшних катувань його вбили, а понівечене тіло кинули у Дністер[9,арк.110].

Начальник Поморянського РВ МДБ Львівської області Шабатура та старший уповноважений РВ МВС Засєдкін разом із підручними затримали невинних жителів с. Болотня Д. Чепика, М. Чепика, І. Лісовського, Д. Іванківа, М. Олексіва. У доповідній записці інструктора відділу ЦК партії від 24 грудня 1946 р. відзначалось, що вони були піддані жорстоким допитам. Не отримавши потрібних результатів, оперативники на чолі з начальником РВ МДБ Шабатурою змовилися вивести затриманих за село і там розстріляти. Обласному начальству було повідомлено, що мало місце зіткнення з бандою, внаслідок якої названі вище жителі с. Болотня були вбиті. Після прийняття такого „рішення” Д. Чепик, М. Чепик, І. Лісовський, Д. Іванків і М. Олексів були вивезені за село, де їх жорстоко допитували, катували, а потім розстріляли[10,арк.74,75]. Старший уповноважений Славського райвідділу МВС Доля викликав до себе на допит арештованого Василя Дем’яна. Побив його майже до смерті, потім за вказівкою начальства вивезли В. Дем’яна за три кілометри від Славська, розстріляли, а тіло викинули у криницю[22,с.86].

Особливо підступні провокації щодо непокірних селян

здійснювали спецгрупи МДБ, які жили по декілька місяців у лісах, видаючи себе за підрозділи УПА. Особовий склад спецгруп не відрізнявся від вояків УПА та учасників оунівського підпілля. Вони приходили на хутори чи села, провокуючи селян до налагодження зв'язків з місцевими відділами повстанців. Якщо селяни вчасно не виявляли провокацію, то справа закінчувалася арештом та конфіскацією всього майна. У с. Свидник Турківського району Дрогобицької області прибули енкаведисти у формі повстанців. Селяни не розпізнали провокації, стали жертвувати харчами, розповідати про учасників визвольного руху. Відтак багатьох мешканців села заарештували. Їх жорстоко допитували: били, виривали волосся і зуби, ламали руки, саджали на розпечене залізо[20,с.150].

У березні 1948 р. спецгрупа на чолі з агентом МДБ "Крилатим" двічі відвідувала помешкання Гордія Паламарчука с. Грицьки Дубровицького району Рівненської області. Видаючи себе за бійців УПА, енкаведисти жорстоко катували Г.Паламарчука і його доньок за те, ніби вони видавали органам МДБ українських патріотів. На підставі "матеріалів", одержаних провокаційним шляхом, 18 липня 1948р. доньки Паламарчука були заарештовані й під час допитів знову жорстоко побиті. Уночі 23 липня 1948 р. ця ж спецгрупа вивела до лісу мешканку с.Підвисоцьке Ніну Репницьку, яку жорстоко побили, а опісля згвалтували та підвісили вверх ногами[21,с.356,357].

Спецгрупа Здолбунівського відділу МДБ Рівненської області у вересні 1948р. приїхала на хутір Загребля. Вона вимагала від Петра Дембіцького зібрати від хуторян 30 ц хліба. Селяни відмовилися, і тому через кілька днів до П. Дембіцького знову прийшли озброєні люди і, погрожуючи розправою, вимагали виконати їх наказ. Переляканий П. Дембіцький запряг коня, повантажив на підводу 3 мішки власного зерна і повіз на вказане місце. Тут його схопили і відправили до райвідділу МДБ. Група агентів-бойовиків Хустського окружного відділу МДБ Закарпатської області, до якої входили Михайло і Пилип Антоні, Петро Лемко, Василь Тегза, упродовж 1948 р. вчинила 13 збройних пограбувань селян[13,с.56]. Подібних прикладів багато.

Отож ОУН-УПА чинило героїчний спротив утвердженню колгоспного ладу. Не придушивши національно-визвольного руху, більшовицька влада неспроможна була перейти до суцільної колективізації села, в якому проживала абсолютна більшість населення. Однак сили були не рівні. До початку 50-х

років велика кількість бійців і старшин УПА загинула. Боротьба пішла на спад, але не припинялася. Радянська влада в супереч волі селян за допомогою карально-репресивних органів насадила антинародний колгоспний лад, що спричинив деградацію сільськогосподарського виробництва, знищив одвічний селянський уклад, побут, традиції, культуру, християнську мораль.

1. Державний архів Львівської області (далі - ДАЛО). - Ф.П.3. - Оп.3. - Спр.113.
2. ДАЛО. - Ф.П.3. - Оп.1. - Спр.222.
3. ДАЛО. - Ф.П. 3. - Оп. 3. - Спр. 268.
4. ДАЛО. - Ф.П. 3. - Оп. 6. -Спр.408.
5. ДАЛО. - Ф.П. 3. - Оп. 6. -Спр. 508.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України). - Ф.1. - Оп.23. - Спр.1133.
7. ЦДАГО України .Ф 1. - Оп.23. - Спр.5686.
8. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп.75. - Спр. 62.
9. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.75. - Спр. 76.
10. ЦДАГО України .Ф 1. - Оп.75. - Спр.77.
11. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.75. - Спр. 115.
12. Баран В. Україна: новітня історія (1945-1991). – К., 2003. – 670 с.
13. Документи КДБ. Вовкулаки // Літопис Червоної Калини. – 1993.– №3-4.– С.54-55.
14. За що бореться Українська повстанська армія ? // Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942-1952. Документи і матеріали. - Львів, 1991.-С. 269 – 272.
15. Киричук Ю. Нариси історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ ст. – Львів, 2000. – 304 с.
16. Киричук Ю. Історія УПА. - Тернопіль, 1991. – 240 с.
17. Кентій А. Нариси боротьби ОУН-УПА в 1946-1956 рр. – К., 1999. – 110 с.
18. Когут П. Колективізація в західноукраїнському селі. - Львів, 2000.– 80 с.
19. Ленатович О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944-1950 рр. – Луцьк, 1998. – 152 с.
20. Літопис УПА. Т. 16. – Торонто, 1987. – 608 с.
21. Літопис УПА. Нова серія. Т.3.- Київ-Торонто, 2001.-648 с.
22. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944-1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С. 65-91.
23. Мірчук П. Історія УПА. - Львів, 1991.–196 с.
24. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. Документи і матеріали. - Львів, 1991.-448 с.

-
25. Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944 – 1950-і рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. - С. 188-200.
 26. Патер І.Г. УРСР у перші повоєнні роки // Історія України. - Львів, 1996. - С.326-338.
 27. Полтава П. Концепція самостійної України і основні етапи політичного розвитку сучасного світу // Літопис УПА .Т.9.-Торонто,1982.-С.15-76.
 28. Полтава П. Хто такі бандерівці та за що вони борються // Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942-1952. Документи і матеріали. - Львів, 1991.-С. 423-446 .
 29. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. – К., 2002. – 518 с.
 30. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944-1953 роках. – К.,1998.-942 с.
 31. Сов'як П. Друкарня УПА в с. Медвежа на Дрогобиччині // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С.182-187.
 32. У голови Генерального секретаріату УГВР Р.Лозовського // Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942-1952. Документи і матеріали. - Львів, 1991.-С. 328 –364.
 33. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30-50-х років ХХ століття.-Луцьк, 1999.-182 с.